

**United States Holocaust Memorial Museum
Oral History Interview
Hungarian Witnesses Documentation
Project**

Tóth Mártonné Polai Anna

K: Jó napot kívánok.

I: Jó napot kívánok.

K: Legyen szíves elmondani a nevét.

I: Tóth Mártonné, lánykori nevem Polai Anna.

K: Legyen szíves elmondani, hogy mikor született.

I: 1931. június 3-án.

K: És hol született?

I: Nagykanizsán.

K: Jártunk már itt egy-két hónappal ezelőtt, és akkor beszélgettünk arról, hogy mire tetszik emlékezni a második világháborús időszakból, milyen emlékei vannak azzal kapcsolatosan, hogy mi történt a kanizsai zsidókkal.

I: Igen.

K: Minket ugye ez érdekel-

I: -igen

K: -a zsidók sorsa a második világháború alatt. És most azért jöttünk vissza, hogy ezt-ugyanezekről a kérdésekről beszéljessünk újra Anci nénivel, és hogy mindezt rögzítsük.

Úgyhogy ha megkérhetném: 31-ben született, tehát-

I: -kisgyerek-

K: -viszonylag kislány volt még a negyvenes évek elején, de bármilyen emléke van azzal kapcsolatban, hogy még '44 előtt, tehát még mielőtt elvitték volna a zsidókat, az előtt milyen volt az együttélés, az élet zsidókkal Kanizsán.

I: Gyönyörű.

K: Kikre emlékszik, voltak-e zsidó barátai a családnak, jártak- voltak-e zsidó osztálytársak?

I: Hát: kislány voltam még a- mikor születtem, ott születtem abba a házba, és ott hozzám hasonló korú gyerekek voltak, több családnak volt sok- kilencven százalék zsidó család lakott ott a házba. Házmesterek voltunk, a- én nem voltam, csak az apukám, meg a szegény anyukám halálra dolgozta magát. És--és hát nagyon szerettek engem=engem szerettek- első gyerek, akinek=akinek kocsija volt, ilyen mély babakocsi, az én voltam. Én utolsó gyerek vagyok a hetedik- a hét közül, utánam már nem született, és=és ami nekem volt szép, meg jó, azt mind onnan kaptam, valamelyik családtól, és a gyerekekhez mentem játszani.

Veszekedtek értem, mer én nagyon sze- nagyon szerettem, meg tudtam is és nagyon jól érezték magukat velem együtt.

K: Szóval a házban lakó családokhoz járt vendégeskedni.

I: A há=hát ahova hívtak. Nem szabad volt akárhova föl- beállítani oda, anyukám azt a lelkemre kötötte, angyalom, csak akkor, hogyha=hogyha hívnak, csak akkor szabad menni, de akkor is szólni kell nekem. És mindig szóltam, és amikor már két helyre hívtak, akkor=akkor hát amelyiknél utoljára voltam, akkor a másikhoz mentem. És jó- aranyosak voltak, kedvesek voltak, jó- a=a gyerekeknek gyönyörű játékaik voltak, nekem meg semmilyen. És kaptam sokat, ha ajándékot kaptam ő: az ő azt=az tőlük volt. Hol az egyik családtól, hol a másik családtól. És ezt még nem mondtam, hogy ez milyen egy élmény volt nekem, hogy volt egy=egy család, egy zsidó család--és mindegyik olyan=olyan kis púpos volt. Szóval valahogy a családba benne volt, olyan picik voltak, és ilyen elől-hátul ilyen púp volt. És az egyiknek, a Malvinnak, a Malvin néni, hát énnekem könyves néni volt, tehát bőségesen, az nagyon szeretett és én is őtet. Olyan aranyos volt a könyves néni, könyvtára volt neki ott, és nekem meg volt egy helyem a- az íróasztal meg volt hosszabbítva, az alatt volt egy ilyen gyűjtőláda, és akkor az volt az én helyem, de mint máshol a cica szokott rajta, hát a könyves néninél meg én mindig, és ha nem mentem tíz órákor, nem mentem tíz óra körül, csókolom, itt

vagyok, akkor=akkor ő bejött=bejött, és hol van az Ancika? És akkor=és akkor teáztunk, sütemények, ilyen kis aprósüteményeket hozott és akkor teáztunk és sok- nagy- sok-sok érdekes dolgot mesélt nekem a Malvin néni. És egyszer- és éveken keresztül folyt ez így, és ez a Malvin néni mondta, te Ancika, te szeretsz engem, ugye, és mondtam neki, persze. Nagyon szeretem a könyves nénit. Aszongya, akkor ha én azt kérdezem tőled, hogy énnekem nincs senki=senki hozzátartozó- már ilyen fiatal hozzátartozóm, és én már öreg vagyok, meg-ho- hófehér haja volt neki, én meg ekkora kislány. És azt mondja, nin- nekem nincs senki, aki örökölje ezt a könyvtárat, mit szólnál hozzá, ha én azt mondanám, hogy=hogy én rád hagyom, ha meghalok, ezt a könyvtárat, és te leszel a könyves néni. Ó, hát mondtam, olyan boldog lennék, hát úgy örülnék neki, hát az a picike- olyan magas volt, nem is tudom, hány méter magas volt a helyiség, legalább ilyen, de ennél magasabb, és akk- jöttek valamilyen könyvér', az tele volt mind a két oldalon polcokkal, könyvvel, és=és gyerekkönyvektől kezdve komoly műszaki könyvek voltak nála, és szóval nagyon sokan jártak hozzá. És én ott=ott voltam a- nem is tudták, hogy ott vagyok, akik jöttek, hogy oda- és akkor mindig itt van ez a kislány, aszongya, ő lesz=ő lesz az én=én utódom, majd hogyha- ezt mondta nekem. És akkor mentem haza nagy boldogan, és mondtam, anyukám, azt mondta a könyves néni, hogy én leszek az utóda és ez a könyvtár, majd ha nagy leszek, az enyém- hát akkor még pici kis lány voltam, akkor ez majd az enyém lesz. És ne- angyalom, nem komolyan mondta, komolyan mondta, de komolyan mondta, mondta, és komolyan mondta, és kérdezze meg anyukám, hogy igaz-e. És akkor anyukám azt monja, olyanokat- butaságokat beszél ez a kislány, hogy=hogy ő lesz majd a könyves néni utóda. Aszongya a könyves néni, nem út- nem=nem butaság, valóba, ha e- ha én elmegyek, és nem leszek, akkor ő lesz az én utódom, ő lesz itt a könyv- könyvtárnak a tulajdonosa. Ó, istenem=istenem, angyalom, te azt hittem, hogy nem igaz, mondta nekem. Na most ennek a köny- ennek a könyves néninek volt még egy lánytestvére, meg egy fiútestvére, ő volt a- (Mati) vagy könyves=könyves

K: Malvin?

I: Matild=Matild, igen. Malvin?

K: Malvin volt a könyves néni, akihez járt.

I: Malvin volt a könyves néni, annak volt egy testvére, az a Zseni, vol=volt egy nőtestvére, az egy kicsit fiatalabb volt, mint ő, nem sokkal, és volt egy fiútestvére, a (Heft) bácsi. És ott laktak a két=két utcára néző házba laktunk, és a kis utcából, ha=ha- a kis utcába-

K: Hol volt ez a ház, Anci néni, Kanizsán hol volt ez a ház, amiről szó van most, hol laktak?

I: Mondom, a dél-zalai takarékpénztárnak volt egy két utcára néző háza, az egyik utca a főutca, a másik utca meg egy ilyen kis mellékutca volt és-

K: -hogy hívták azt az utcát?

I: Zrínyi Miklós utca.

K: Tehát a Fő utca és a Zrínyi Miklós utca sarkán? Sarokház volt ez, vagy-

I: -nem: nem itt volt a zsinagóga, ugyanolyan kétutcás ház, a főutcáról nyílt a főkapu, ott, a másik oldalon volt egy-

K: -ez egy bérház, egy nagy bérház, amiben több lakás volt?

I: Persze, sok lakó volt benne, igen.

K: Hány=hány lakás volt a házban?

I: Ó, hát azt én meg nem mondom, sok=sok-

K: -csak zsidók laktak benne?

I: -két- nem=nem, mondom, 90% volt, és a=a zsidó lakó, és volt ott keresztény is, és sok üzlet volt az első udvarba, egyik felén volt a Dél-Zalai Takarékpénztár, végig az irodák, a másik=másik oldalon pedig fodrászüzlet, szabóműhely, fodrászműhely, szabóműhely, ő: cipésműhely, és itt, ennek a=ennek a sorá- sorába volt benne a könyvtár is.

K: Ez könyvesbolt volt, ugye?

I: Nem: könyvtár-

K: -kölcsonzó?

I: -kölcsonkönyvtár, igen. És én olyan szép napokat töltöttem, hogy azt el nem tudom mondani. Olyan sok szép mesét mesélt nekem, olvasott, voltak gyerekkönyvek is és a=azt levette és amikor nem volt senki, akkor=akkor olvasott a ma- olvasott a könyves néni nekem meséket belőle. Mondom, mintha hozzájuk tartoztam volna, nekem az olyan volt és-

K: -emlékszik a vezetéknevére?

I: Kircz.

K: Kircz.

I: Kircz Malvin, Zseni, és Heft. Hát--mindig úgy beszélt róla, hogy a Heft bácsi, hát én nem tudok- azoknak pedig a főutcán, a=a=a ház=ház melletti házba egy=egy=egy alacsonyabb ház volt, ott volt egy kis cipőüzletük. Na most a felesége, a Heft bácsinak egy normál méretű, nagyon aranyos asszony volt, az a felesége volt a Heft bácsinak, és az minden hétvégén finomnál finomabb süteményeket süített és akkor azt becsomagolta, hogy Ancikának is, őt-őneki is adjál belőle. És ha volt- karácsony volt=karácsony volt, akkor vörö- most megint elkezdek sírni, olyan mérges vagyok magamra. Böröndös babát kaptam, hát álmomba se, semmilyen ilyen játékom nem volt, és--és=és számológépet, ilyen számológépet, majd ha iskolába jársz, azzal könnyebben megcsinálod a leckét. És sok mindent akkor, sok mindent, nem is tudom elmondani, mennyi mindent kaptam, de nemcsak őtőle, hanem a lakóktól, akiknek olyan=olyan korú, vagy valamivel idősebb kislánya volt, azok=azokhoz jártam, azokhoz én jártam játszani a gyerekekkel. Szóval én úgy éltem köztük, mintha hozzájuk tartoznék, és én- nekem ez gyönyörű szép emlék. És egyszer csak kiűtött ugye a- a=a=a-
K: Anci néni, emlékszik még nevekre a házból, hogy kik laktak a házban?

I: Nem, ez az, a mit nem, csak a könyves néniékre emlékszem, nem=nem tudok mondani, mer nem=nem=nem maradt meg az agyamba az a- megmaradtak a szívembe, megmaradtak a=a tudatomba, az, hogy=hogy mikor=mikor sárga csillag a gyereken is rajta volt, meg ezeken, és akkor kérdezgettem az apukámat, hogy apuka, ez mi? Ez=e=e=ez miért kell? Hát, angyalom, úgyse érted meg, hát hogy mondjam meg, hogy te még kicsi vagy. Aztán ugye mindig nődögéltem-nődögéltem, és egyszer csak összeszedték a=összeszedték a zsidó embereket, és=és akkor ez engem nagyon izgatott, hogy most akkor ez mi- most=most- mer bántják őket? És akkor nekem ez örök téma volt, hogy most=most mi lesz, mer valami megkülönböztetés ez a más emberektől. És mint kislány is nagyon-nagyon=nagyon érdekelt volna engem, hogy hogy, de azt mondja apukám, hogy nem mondom, arany angyalom, mer ez=e=e=olyan, hogy ezt te nem értheted meg, ez politika. És akkor már ugye---jaj istenem, és mindig közelebb voltunk ahhoz a- ahhoz az időhöz, hogy- én azért jártam=jártam mindenkihöz, akihöz addig jártam, a lá- a gyerekekhez játszani, meg minden, és ők is, nem tudták, hogy nem tu- nem tudjuk, hogy mér kell ez ide, meg- szóval ők se-

K: -beszélgettek erről egymással?

I: Igen, hogy miér kell neked az a csillag oda. És akkor mondta, hogy azért, mert nem szabad nekünk anélkül kimenni az utcára, de azt nem tudta megmondani ő se, hogy miért. Hát nyilván a szülei övele se beszélték meg azt, hogy=hogy- jaj, istenem! Megin=megin' már jön rám az a fájó emlék, az az igazság, de azért=azért mondok, amit tudok.

K: Még arra- a háznak- a házzal kapcsolatban kérdezném, ugye nem emlékszik a nevekre, de arra emlékszik, hogy akik ott laktak, mivel foglalkoztak?

I: Kereskedők voltak zömébe, volt ilyen fehérnemű-üz- varroda és üzlet--volt olyan aki-akinek rőfös üzlet volt az=az az első emeleten végi, aztán---jaj istenem---akkor üzlet, olyan, hogy=hogy=hogy ő: ilyen rö- na, ilyen minek mondják azt, ahol gombot, meg ilyeneket árultak.

K: Rövidáru.

I: Rövidáru, na, nem jut eszembe, má' nem is csoda, 83 éves, 84. éves embernek persze, hogy nem. Régen volt. De nagyon sz=nagyon szerettem őket, én hozzájuk tartoztam, és=és kisírtam

a lelkemet, úgy, ahogy itt sírtam, amikor a beszélgetés volt, hát szembe ültünk egymással. Én---igen, szóval ha bele- belemélyedek, most, hogy egyedül már nem nagyon megyek ki a lakásból se---hát van éppen elég időm gondolkodni, és emlékezni. Hát mit csinál egy ilyen idős ember, emléke- emlékezik. És--és akkor ott is könnyezek a kis kuckómba, mikor eszembe jut, hogy- mikor el- mikor vitték el őket.

K: Ezt hogy volt, fel tudja idézni azt a napot Anci néni? Mi történt pontosan?

I: Amikor vitték el őket? Én azt tudtam, azt hallottam, hogy mondták, hogy=hogy ösz- szedik össze a=szedik össze a zsidó családokat is, és bezsúfolták oda a zsinagógának a ud- udvarába. Oda bezsúfolták őket, és borzasztóan izgatott, és én be akartam menni oda. Hát ott voltak azok, akikkel én játszani szoktam, de hát nem engedett apukám, mer akkor attól félt, és a- és nem a=nem a- a: németek szedték, hanem a nyilasok.

K: Anci néni emlékszik arra a napra, amikor a házból ki kellett költözniük a zsidó családoknak?

I: Mikor kikölt-

K: Emlékszik arra a napra, amikor ki kellett költözniük a házból, ki kellett menniük, el kellett menniük a házból a zsidó családoknak?

I: Hát ott laktak egész addig, amíg össze nem- be nem gyűjtötték őket.

K: És amikor begyűjtötték őket, arra tetszik emlékezni, azt látta Anci néni?

I: Azt hát láttam, hogy viszik el, nem tudtam, hogy hova, azt később tudtam meg=később tudtam meg-

K: -otthon volt, mikor el- begyűjtötték- amikor elvitték őket?

I: Persze, hát hol lettem volna.

K: Ez hogy történt=hogy történ?

I: Jött=jöttek a=jöttek a nyilasok, és össze kellett nekik a legszükségesebbet pakolni, és akkor kísérték őket, de én nem tudtam, hogy hova kísérik. Mikor megtudtam, én el akartam menni, hát=hát az nem úgy van, hogy csak elmennek és- hova mennek, mért mennek, mért viszik, mind egy gye=mind egy gyereklány, hát érdekelt volna, és az apám mondta, angyalom, nem lehet bemenni oda=nem lehet bemenni oda, mer akkor azt hiszik, hogy te is odatartozol. Hát, mondom, nem baj. Hát, aszongya, baj=baj. Mer akkor téged is elvisznek, mer ők majd most el fogják vinni őket, mondta az apám. Hova viszik őket? Aszongya, angyalom, nem érted meg, nem=nem- szóval nem mondták el=nem mondták el nekem. És csak egyszer azt vettem észre, egy napon, nem tudok én- n- én még ha tizen- egy-két- tizen- egy-két éves voltam, vagy talán nem voltam annyi, valamivel kevesebb, amikor őket onnan kihajtották. És nem-

K: Anci néni, a- még visszatérve, tehát ez egy- egy napon vitték el az összes zsidó családot a házból? Egy nap volt-

I: Nem: hát máshol is laktak, nemcsak a mi házunkba-

K: De ezt tudom, Anci néni, de az Anci néniék házába lakott ugye sok zsidó család-

I: -sok zsidó család- és egyenként-

K: gyerekek, idősök, fiatalok gyerekekkel-

I: -igen, ez így volt.

K: Ez hogy volt, egy napon jöttek a nyilasok és mindenkinek el kellett menni? Vagy-

I: -nem=nem

K: -vagy egy nap utána-

I: -nem=nem, úgy vitték el őket, hogy más napon, meg megint más napon, és összegyűj- mondták, hogy szedjék össze a holmijukat, és akkor- de nem ér- nem akartam megér- értetlenkedtem, hogy miért.

K: Mit tetszett látni, azt fel tetszik-e tudni idézni, hogy hogy volt. Jöttek nyilasok, mindig nyilasok jöttek?

I: Nyilasok, persze, fekete ruhás nyilasok jöttek, és meg- mondták, hogy kell- jövünk majd, és akkor jö- velünk kell jönni.

K: És a szüleik, akik ugye házmesterek voltak a házban, ré- ez- tehát a nyilasok odajöttek a házmesterlakásba először?

I: Nem, ó, dehogyan jöttek.

K: Rögtön mentek föl a lakásba?

I: Oda mentek, igen- megvolt-

K: És tudták, hogy kiért kell menni?

I: Igen=igen-

K: Volt egy listájuk, vagy hogy volt?

I: Igen, volt, hogy melyik=melyik családnak mikor- mikor kell menni, és akkor szépen elvitték, de én azt se tudtam, hogy azok ott vannak a zsinagóga-udvaron.

K: Azt tudta előre, mikor be- feljárt ezekbe a lakásokba a zsidó családokhoz, akkor mondták, hogy nekik majd el kell menniük? Volt erről szó?

I: Nem, nem. Nem beszéltek ők a saját gyerekeik előtt se beszéltek.

K: De- tehát tudták, hogy nekik melyik nap kell majd bemenni a zsinagóga udvarába?

I: Biztos, hogy tudták.

K: De ezt nem tudta Anci néni, hogy-

I: -ezt nem=nem:

K: -ők tudták, vagy nem tudták. Tehát ők már össze voltak csomagolva?

I: Hát önekik szölk, hogy a legszükségesebbet, hogy mit lehet- mit vihetnek el, és akkor jöttek másnap értük, vagy harmadnap.

K: És amikor egy családot elvittek, akkor hány nyilas jött egy családnak? Arra emlékszik?

I: Kettő=kettő.

K: Kettő- és-

I: -puskával.

K: Volt rajtuk valami karszalag?

I: Hát fekete ruhájuk volt, és volt nekik=volt nekik valamilyen milyen=milyen is volt a karszalag?

K: Nyilaskeresztes?

I: Igen, nyilaskeresztes--igen.

K: És hogy viselkedtek ezek a nyilasok?

I: Nem=nem bántották őket.

K: Emlékszik, hogy mit mondtak, hogyan beszéltek a családokkal?

I: Nem bántották őket.

K: Udvariasak voltak?

I: Elég=elég- nem lehet mondani azt, hogy gorombák lettek volna, vagy megütötték volna őket, nem lehet. Nekem szörnyű volt, mer nem akartam megérteni az istennek se, hogy ez miért van, meg- és azt nem is magyarázták el, kislány voltam.

K: El tudtak búcsúzni, amikor-

I: -nem-

K: -elvitték őket, akkor-

I: -nem-

K: -beszélgethettek még?

I: Nem=nem.

K: Nem is köszönhettek?

I: Nem=nem. El- vitték el őket, és=és=és én azt se tudtam, hogy ott vannak a zsinagógaudvaron.

K: A zsinagóga közel volt a házukhoz?

I: Egy néhány napig voltak ott, és akkor összegyűlt mindenki=összegyűlt mindenki, és akkor egyszer csak jött az ukáz, hogy menni kell, hogy=hogy vigy- vigyék őket az állomásra, vigyék ki az állomásra, és bevagoníroz-

K: -elnézést, Anci néni, megállítom egy pillanatra.

Azt=azt szeretném megkérdezni, hogy a zsinagóga közel van ahhoz a házhoz, ahol laktak?

I: Egymás mellett. A mi lakásunk az középtájon volt, a földszinten, és akkor lighthof volt az ablakon és ott- odalátszott a zsinagóga, meg odaha- ott ahogy a kántor, ahogy ő énekelt, nagyon szépen énekelt, azt én mindig hallgattam, jaj, de szép. És a- igaz- egyik igazgatóna- úrnak- hát több igazgatóé volt ez a ház, egy=egy=egy- nem is tudom, négy, vagy öt- öten voltak, akik ott is laktak a házba. Nagyon aranyos emberek voltak azok is, nagyon aranyos emberek. És nagyon szerették az édesanyámat, mer nagyon szorgalmas volt=nagyon szorgalmas volt, ott olyan tisztaság volt, hogy minden reg- mindennap lesöpörte a- öt lépcsőház volt, öt, az egyik udvaron=egyik oldalon volt kettő, a másik oldalon volt kettő, és középen, ahol mi laktunk, ott volt egy. És-

K: Hány emeletes volt ez a ház?

I: Kettő. Az első emeleten az első udvar első emeletén, ott részben ő: mondom, volt ez a pol=Polgár nevezetű embernek volt egy hatalmas nagy, az egyik oldalon végig, egyik szobából a másikba lehetett átmenni, rőfös üzlete. A másik=a másik oldalon má' lakás volt a- az első emeleten, végig lakás, másodikon lakás=másodikon lakás, és=és a hátsó udvarba minden emeleten lakás.

K: Amikor- tehát nem tudta, hogy a zsinagógába vi- a zsinagóga udvarára viszik, vagy a zsinagógába az épületbe viszik?

I: Az épületbe és akkor ott gondolom, hogy még a templom=a templomon kívül ott volt=volt még helyiség, ahova be- ő: lehetett- vagy bevitték őket, hogy ne kinn a- utcán, vagyis az udvaron legyenek. És egyszer, nem is tudom ki volt már--jaj, volt, igen, egy=egy fél-zsidó család, a- apa zsidó volt, az anya=az anya pedig ke- keresztényt, de ez már harmadik feleség volt, mert két feleséget eltemetett. És öten voltak ezek- ezek a gyerekek, ilyen fél-zsidó gyerekek, és imádtam azokat is, istenem, mikor nagyon- állandóan mindig őhözájuk- néztem körül, hogy látnak-e mer haragudott az éd- az=az apám is, meg az anyám is, hogy mindig ott=ott volt. Ha valahol, ahol keresni kellett, akkor ott találtak meg- nagyon- és az a nyomo- vagy nem nyomorék, hanem rokkant volt a=a bácsi, kapott- agyvérzése volt neki, és=és hát jegyző volt egyébként ott a Kanizsa mellett valami faluba. És hát én azokhoz is már akkor nagyobbacska voltam.

K: Hogy hívták, emlékszik?

I: Lász- László Imre, úgy hívták a bá-

K: -ő volt a zsidó- a bácsi-

I: A bácsi volt a zsidó.

K: -és akkor a feleség?

I: És a feleségek mindegyik keresztény volt, és hát nagyon=nagyon=nagyon szerettem náluk lenni. És hát kevés volt az a nyugdíj, ami a László bácsinak volt, és- és hát a László néni is dolgozott nagyon, mellényeket horgolt, akkor pamutot gombolyítottak a gye- a lányok, mert=mert az mo- öt lány volt=öt lány volt, várjunk, az Ica, Kati, Klári--Csöpi, és egy fiú volt, Imre, az volt az apja után Imre. Tehát a négy lány- Ica, Kati--Ica, Kati, Margit=Margitot hagytam ki. Margit, Klári, és Csöpi, öt lány volt és egy fiú, tehát hat gyerek volt. És én mindig- mivel hogy nem akarták, hát mit keresek én ott a- hát micsoda dolog, mer=mer akkor ott is ettem én, mer a László néni főzött egy nagy: fazék tésztát, egy lábas tésztát, ká- káposztás tésztát, krumplis tésztát, és akkor persze, hogy=hogy- na, gyerek Ancika, te is beülsz oda, nagy asztal volt a konyhába és ott ültek a gyerekek és a- te is üljél, mer te is eszel. Nem, mer én kikapok, mondtam, azér nem akarják, hogy föl=följöjtek, mer=mer akkor én is itt eszem és micsoda dolog, hogy én itt eszem, hát van nekem ennivalóm otthon. E- szóval--

mindegy, de én akkor is- sokáig ők=őket nem vitték el=őket nem vitték el, ők otthon maradtak.

K: Az édesapjukat elvitték, a László Imrét?

I: A László Imrét se vitték el. Ők fél-zsidók voltak, ott volt a keresztény feleség, meg a hat gyerek, és ő- őt se vitték el, ott maradt. És én felnőtt koromig=felnőtt koromig barátságba voltam a lányokkal, a három=a három kis- legkisebbel, bará- olyan barátnők voltunk, hogy felnőttek voltunk, még mindig barátnők voltunk. Csak hát aztán az élet elsodort egymástól. Ők ott maradtak részbe Kanizsán, én meg=meg aztán férjhez jöttem ide, a=a=a legkisebb lány is férjhez jött, ő is itt volt, úgyhogy- de a barátság az fönt maradt. Nagyon szerettem és nagyon- ez má mikor nagyobb lány voltam, akkor volt.

K: Anci néni, ugye elmondta, hogy jöttek a- a zsidó családokért, akiket elvittek. Kiderült, hogy a zsinagóga-

I: -na és akkor valaki mondta nekem, hogy=hogy most viszik a=a zsidó templomból, mondták zsidó templomból most viszik a zsidókat. Mint az örült, úgy vágtattam ki, és=és én mentem oda, mer az emberek milyenek, kíváncsiak, és hát gondoltam, ha ott vannak, más nézi, akkor én is nézek, és befurakodtam oda előre. Istenem! És akkor jöttek azok, akik ott laktak, akikkel én mint kislány barátkoztam, és jól éreztem magam velük, és=és azt a sok ajándékot kaptam, és=és ba- és gyerekkocsit kapott az édesanyám, hogy se- a=a nagylányok, mer a két legidősebb, az lány volt, és akkor úgy jött négy fiú, és akkor úgy jöttem én, és---és hát a lányok tudják sétáltatni a kisbabát. Igen. Hát a kisbaba én voltam, és szép: fehér, mély gyerek- mély- mély gyerekkocsi volt, én voltam az egyetlen a családba, aki=aki ilyen úri gyerek volt, hogy kocsi ba tologatták a testvérei. Nagyon sok szép emlékem van onnan a házmesterségből, igen, és a zsidók- családoktól, hogy azok nagyon szerettek és én is őket.

K: És akkor látta azt-

I: -és akkor=és akkor a könyves néni- és azok meg egyszer csak eltűntek, nem mentek a boltba, mer ők nem ott laktak, ők nek- nekik csak a könyves néninek a könyvtár- a könyves-könyvtára az volt ott, a=a=a Zseni néniéknek meg a cipőüzlet ott volt. Egyszer csak elhajtották őket, eltűntek, az üzlet zárva maradt, lehúzva a roló, hát mo- mondjuk nem az érdekelt engem, hogy az enyém lesz a kö- a könyvtár, vagy nem, én egész más- hol a könyves néni, mit csinálnak, mit csinálnak velük, és jaj istenem, igen. És akkor=és akkor én nem is láttam többet őket.

K: Nem látta a- amikor elvitték őket?

I: Ott=ott- nem azokkal- előbb, valahogy előbb vitték őket. És hát nem is- hát mivel nyomorékok voltak, ők már szerintem egyenesen a- a gázkamrába vitték őket. Szörnyű volt, na, ezek a=ezen a- ez a csapat is, mer ezeket se-de- na- minek is mondták azt a- ahova vitték őket, nem- minek mondták? Na.

K: Auschwitz?

I: Auschwitzba- az azt- hogy=hogy hívták azt, ahol ezeket elszállásolták- szállásolták! Barakkokba oda berakták őket. Volt a=voltam már mikor felnőttként voltam, Jézus Mária, Lengyelországba voltam, most nem jut eszembe, istenem, hogy hol voltam ilyen háromhetes szanatóriumba, és onnan vittek el bennünket. Jézus Mária! És akkor az a sok minden, amit ott láttam, ott=ott a=a holmijuk, a=a hajuk, a a: szóval nem is tudok mit mondani, na. Oda elvittek, én úgy menekültem ki onnan, azt=azt a helyet hogy hívták, ahol voltak, nem jut eszembe.

K: Mire gondol, nem tudom, a gázkamrák, vagy?

I: Nem, hanem a-

K: Auschwitz, Birkenau?

I: Nem.

K: Nem tudom mire gondol.

I: Azok a- hogy- ott, ahol laktak- ahol laktak, ott, ahova beszállásolták őket.

K: A barakkok?

I: Barakkok- ezt tudom, hogy barakkok most már, nem jut eszembe, mer már énnekem is az agyam nem fog úgy, hogy- na és akkor én kimenekültem onnan. A: annak a: auschwitzi tábor, most jutott az is eszembe, a!

K: Szóval látta azt, amikor a- a zsinagógából ki- kivezték a zsidókat-

I: -kivezték, igen-

K: -hova=hova vezették őket?

I: Vi- vitték őket az á- az állomásra, kanizsai állomásra, és ott bevagon- bevagonírozták, betömködték őket, nem is tudom, egy csomó embert.

K: Ezt- ő: miután nagyon- ez nagyon fontos nekünk, hogy hogyan emlékszik vissza, mit látott pontosan, amikor a zsinagógából kivezték a zsidó- zsidó családokat, zsidó embereket.

I: Hát itt oldalt álltak a=oldalt álltak a nyilasok, puskával, és középen pedig a=a zsidó családok, a gyerekek fogták az anyuk kezét, és=és én meg jajveszékelttem ott a kapuba. És egyszer csak valaki elkapta így a grabancomat, az apám- mér=mér viszik őket, ilyeneket mondtam, miér- hova viszik őket, mit csinálnak velük, ott az Évike, úgy hívták az egyik kislányt, nem tudom a vezetékneve már nem jut eszembe. Ott az Évike, én=én- hova mentek, miér mentek, így pánikoltam ott. És akkor a- csúnyán néztek rám, csúnyán=csúnyán néztek rám, ahogy itt a terelték őket ki. És az apám megfogta a grabancomat, aszongya, gyere ki onnan, az anyád erre- arra, mer agyonváglok rögtön. Azt akarod, hogy téged is odavágjanak közéjük? Tessék hazamenni, rám kiabált, hát ez volt a mi házunk, ez meg itt a zsinagóga, egymásba- szinte összeépült. És akkor hazamentem és akkor otthon=otthon az éde-anyukámnak sírtam, hogy apuka elzavart. Aszongya, angyalom, azt akarod, hogy elvigyenek téged is? Mer semmiből nem állt volna oda belögni téged is közéjük. Nem tudjuk, hogy- és hova viszik, kérdeztem én, hova- nem tudjuk azt mi=nem tudjuk. Hát Auschwitzba vitték.

K: Anci néni, hány család, hány ember jött ki a zsinagógából, hány embert vittek el ott akkor?

I: Nagyon sokat. Hát Nagykanizsának az összes zsidó, akiket elvittek, akik nem tudtak elbújni. Még az a jó, hogy olyan hatalmas pince volt ott a bazárnak, és olyan=olyan- hát nem=nem volt össze- szóval nem ért össze a zsidó pinc- nem a pincéjével, hanem el volt az falazva, és ott nagyon jó bújóhely volt. És azér néhány család ottmaradt, mer oda elbújtak a pincébe-

K: -ezt látta, vagy hallotta-

I: -és nem találták meg őket.

K: Anci néni erről hallott, vagy látta is?

I: Hallottam, csak hallottam-

K: -és kik bújtak-

I: -mikor már nagyobb voltam- nem tudom a nevüket, hogy kik voltak. Másé, nem is a mi=mi házunkból valók, hanem=hanem máshonnan=máshonnan. Volt valaki, aki bújtatta őket.

K: Ki bújtatta őket, emlékszik?

I: Á! Nem.

K: De azt látta, hogy-

I: -azok maradtak Kanizsán, mert aztán a televízióban nem is olyan régen láttam, hogy=hogy hát: az itt volt Kanizsán szerintem, tuszkolják be- tuszkolták be a zsidó családokat, és tele volt a vagon=tele volt a-

K: De akkor azt nem látta, hogy az állomásra vitték őket.

I: De, hát az állomáson voltak.

K: De a- ott akkor, amikor a zsinagógából kiterelték a családokat, Anci néni már nem ment velük az állomásra, nem látta.

I: Hát már nem, mer az apám hazalökdösött és aszondta, hogy agyonváglok, ha ki mersz jönni. És ott- otthon sírtam anyámnak.

K: És amikor mentek ott az emberek, vagy jöttek ki a zsinagógából, volt náluk csomag?

I: Volt. Volt náluk csomag, és ne- mindjárt megint sírok, az a baj---és nem jött vissza senki. ((sír)) /akiket akkor elvittek, azokból nem jött vissza senki. És hiába érdeklődtem, hogy=hogy- mer- mer=mer rögtön megölték őket./ Ez már a háború vége felé volt, elég nagy lány is voltam már, 12 éves, így valahogy. És nem jöttek, és én azt vártam, hogy majd jönnek, má=má hallottam, hogy a rádióból hallottam, hogy=hogy kiszabadították innen-onnan őket, és akkor most már mehetnek haza=mehetnek haza, és én egyfolytába avval voltam elfoglalva, hogy=hogy mikor jönnek már=mikor jönnek már=mikor- és nem jött haza senki. Azokból, akiket a mi házunkból is elvittek. Nem volt senki.

K: Anci néni, mi lett a lakásokkal, ahonnet elvitték a zsidókat?

I: Ilyen csapatokat- mit tudom én, ilyen csapat- ilyen hülye vagyok- nem- hanem=hanem hát megszervezték, hogy=hogy ki kell majd üríteni a lakásokat, és akkor mentek, ad- kaptak kulcsot-

K: Kik?

I: Hát azok, akik=akik=akik mehettek be a lakásba, és azok pakolták ki.

K: Ezek kik voltak, civilek, családok?

I: Civilek, persze, civilek.

K: Ismerte őket Anci néni?

I: Nem én.

K: És őket-

I: -hát nem én=nem én- nem ismertem én ott a városiakból sok mindenkit nem ismertem.

K: És a szüleinek, mint házmestereknek, volt valami- tehát nekik volt kulcsuk a lakásokhoz?

I: Nem=nem=nem. Ott áll- az aki- akik vitték el őket onnan hajtották ki, amikor jöttek értük, azok szedték össze a kulcsot, az valahol volt, de nem=nem az én apámnak ehhez semmi köze nem volt. És mondom, hogy engem viselt meg a családból a legjobban, engem, hogy=hogy=hogy=hogy most ők nincsenek. És a né- a könyves=könyves néni, ilyen kis nyomorékok voltak, a testvéreivel együtt, az=a feleségét azt nem vitték el a Heft bácsinak, azt nem, az ott maradt, de nem tudott semmit a hozzátartozókról.

K: Keresztény volt a (Hertz) bácsinak a felesége?

I: Nem hiszem=nem hiszem.

K: Akkor hogy-hogy nem vitték el?

I: Máskor=máskor- azért mondom, hogy mivel nyomorékok voltak, valami- szóval más=máskor vitték el, nem av- azzal a csoporttal, akikkel-

K: Tehát a Hertz bácsi? Hogy hívták?

I: Heft.

K: Heft bácsi. A Heft bácsinak a felesége, aki szintén zsidó volt, őt nem vitték el egyáltalán, vagy lehet, hogy később-

I: Hát lehet, hogy később elvitték, de ezeket másképp- énszerintem ezeket egyenesen kiirtották- istenem-

K: Mi lett a lakásokkal? Tehát a valakik jöttek és kiürítették a lakásokat, azt látta=látta Anci néni?

I: -igen=igen és akkor elvitték a holmikat, így- ilyen=ilyen ko- ilyen szekerekre, vagy nem szekerekre, hanem ilyen=ilyen kocsikra, milyen kocsik? a- ami- költöztettek. Oda- fölraktak a holmikat rakták, az összes holmi, ami a lakásba volt.

K: Például miket látott, miket vittek el a lakásokból?

I: Mindent.

K: De miket konkrétan, mire emlékszik?

I: Hát: bútorokat, könyveket, ami volt- edényeket, ilyeneket, mindent=mindent elvittek. Ü-kiürítették a lakást és kiadták.

K: De azt tudja, hogy hova vitték el?

I: Á!

K: És ezek, akik kijöttek, ők=ők férfiak voltak, nők voltak, kik voltak, akik kiürítették a lakásokat?

I: Férfiak, nők, családok. Volt úgy, hogy egy egész család jött és akkor kinyitották a lakást, aztán jött kocsi, és rápakolták, de azt se tudom, hogy hova vitték.

K: A szomszédok vittek el valamit a lakásokból?

I: Nem: nem. Hát nem olyan túl sok- majdnem mindenki zsidó volt, 90%-a zsidó volt a családoknak.

K: Hallottunk olyanról, hogy a=hogy a zsidók, akik amikor tudták, a családok amikor tudták, hogy elviszik őket, akkor odaadtak szomszédoknak holmikat, hogy megőrizték. Ilyenről tud?

I: Nem=nem-

K: Anci néni-

I: -lehet, hogy adtak=lehet, hogy adtak valakiknek, de=de hogy- de ne- nem nekünk.

K: Anci néniéknek-

I: -nem=nem-

K: -nem adtak ilyet megőrzésre?

I: Nem. Hát biztos nem akart- hét gyerek volt nálunk, és nem akarták azt, hogy=hogy=hogy bajunk essen, vagy az isten tudja. És még olyant se, hogy nekünk adják, hogy na, ez- ezeket, mer=mer reménykedtek, hogy- énszerintem reménykedtek, hogy visszajönnek. És pontosan az a csapat- csoport volt, akik nem jöttek vissza, ak- akiket arról a környékről, ott Nagykanizsáról, meg a környékéről összeszedtek.

K: Anci néni, és a lakásokba kik kötöttek be aztán?

I: Hát, akik kivették a Dél-Zalai Takarékpénztárnak volt a lakása, és valaki, aki meg volt bízva vele, hogy-

K: De ők- a zsidó családok bérlők voltak azokban a lakásokban?

I: Persze, mindenki bérlő volt-

K: Mindenki bérlő volt?

I: -igen. Szép nagy lakások voltak, jó magas. A mi lakásunk is olyan magas volt, hogy-

K: Megvan még ez az épület Kanizsán?

I: Megvan=megvan. Hát biztos most is=most is vannak benne lakók is, meg van benne, mit tudom én, üzletek is. És van benne házmeister is. De olyan nem, mint az én anyám, szegény az mit dolgozott, rengeteget.

K: Amikor kiürítették a lakásokat, akkor ott voltak nyilasok?

I: Nem. Akkor már csak civilek voltak---((sóhajt))

K: Amikor nézte azt, hogy a zsinagógából terelik ki ki-

I: -terelik ki, igen-

K: -az embereket, amíg az édesapja el nem vitte, álltak ott mások is, akik nézték, ugye?

I: Hát hogyne, egy tömeg volt.

K: Miket mondtak az emberek? Volt, aki örült annak, hogy elviszik őket?

I: Nem=nem=nem nagyon volt olyan, aki örült volna neki.

K: De volt olyan, hallott olyanról?

I: Nem=nem=nem. Hát biztos, hogy voltak, például ezek a nyilasok, hát ezek azok az emberek voltak, akik=akik hát gyűlölték a zsidókat.

K: Ezt honnét tudja Anci néni?

I: Hát mi-

K: -hallotta?

I: Hallottam.

K: Mit hallott pontosan?

I: Hát: nagyon sok rondaságot, nem is akarom mondani.

K: De hát mi nem tudjuk, mert nem voltunk ott, úgyhogy azért kérdezzük, hogy miket mondtak ezek az emberek?

I: Hát jó: nem=nem akarom kimondani.

K: De fontos nekünk, mert így tudjuk ezeket a dolgokat dokumentálni.

I: Hogy---hogy piszkos zsidók--ők: jól élnek, a mi bőrünkön, meg ilyeneket.

K: Ezt hol=hol mondták, vagy hol hallotta Anci néni?

I: Hát, ahogy a- ahogy=ahogy beszéltek a felnőttek. Az én apám is, hogy- hogy=hogy mocskolták itt a- ezeket az embereket, mikor nem is voltak rosszak.

K: Az édesapja is mondott ilyen dolgokat?

I: Hát hogy nem- hogy az édesapám mondta, hogy mér mocskolják.

K: És ki mocskolta még a zsidókat?

I: Hát nagyon sokan. Nagyon sokan voltak, akik azt gondolták, hogy azért szegény ő, mer=merhogy a zsidók=zsídóké a- azok összeszedik a mindent, ami jó, meg szép, és=és azért nincs nekik, akinek nincs. Hát az az én- mi is, az én apám is nagyon sokáig volt munka nélkül. És akkor a újságból ol- úgy kerültünk oda, hogy az újságból olvasta, hogy a Dél-Zalai Takarékpénztár, Fő út 8., ott keresnek egy=egy több mindenhez értő valakit, aki=aki megbízható, meg rendes. És akkor még hazudott is egy nagyot az apám, mer nem merte megmondani, hogy akkor már öt gyereke volt. Hanem azt kérdezte tőle a Nagy igazgató úr, hogy és mondja, Polai úr, hány gyereke van? És akkor meghökkent, és akkor mondta, hogy a: apukám mesélte ezt, hogy meghökkent és akkor azt mondta, hogy=hogy három=három gyerek. Semmi az a három gyerek, van itt annyi, mint a fűszál a réten, hát elég sok gyerek volt az udvarba. Eljátszanak legalább jobb- többen vannak és játszanak. Nagyon aranyos emberek voltak, én csak jót tudok mondani.

K: Ez a Nagy=Nagy igazgató úr- ez- ő is-

I: Dél-Zalai Takarékpénztárnak az egyik igazgatója, és ott lakott.

K: És ő is zsidó származású volt?

I: Hát persze, zsidó=zsídó. És akkor-

K: Őt is elvitték?

I: Hát hogyne.

K: Azt látta, amikor elvitték?

I: Nem: nem. Na szóval és akkor hogy mondjam el. És az egy olyan aranyos kis történet. Én is hm: mikor=mikor én ezt megtudtam, akkor már elég értelmes, nagy gyerek- amikor elmesélte ott az apám. Meg hát anyukám is mondta, hogy jaj, de bajba voltunk, mer azt mondta neki a- hát megmondta, hogy tényleg mindenhez ért=mindenhez ért, és úgy a villanszereléshez, a víz- víz, meg a fűtőhöz, tud cserépkályhát tisztítani, mer akkor azok voltak. És akkor hát az tökéletes az az ember, csak úgy melleleg megkérdezte, hány gyereke volt, van. És akkor mondta apám, ő: há- három. Hát azt már öt volt, és az anyukám a hatodikat, ami már ott született abba, mer bazárnak hívták azt a házat, mivel hogy üzletek is voltak. Ott=ott született abba a házba. És én még utána én születtem, ott abba a házba, akit minden- akit mindenki várt má' és mindenki szeretett és az én édesanyám az 15 évesen ment férjhez, az (apám) az kis árva lány volt, és- és 33 évesen szült engem, mint hetedik gyereket. És- na és akkor költözött a=a házmaster. Egy parasztszekéren, mer a nagynénjének a házába laktak egy szobába, így feküdtek a gyerekek keresztbe az ágyon, és=és a---és hát me=ment a kocsin fönn ült két gyerek, a- anyám karján ült egy gyerek, a hasába egy gyerek--és ott a há=ott a hátsó udvaron lehetett bemenni kocsival, és a középső traktusba ott lakta- ott volt a lakás, és az igazgató úr meg éppen ott a konyhába ott volt, és nézett ki a konyhaablakon. És akkor=és akkor nézi, egy gyerek, két gyerek, terhes az asszony, fönn ül két gyerek, ki ez a sok gyerek? És akkor kiküldte a cselédet, hogy ő: hogy hívja be a Polai urat. Az behívta, és akkor azt mondja, mondja Polai úr, ki ez=ki ez a sok gyerek? És akkor ap- apám ő: teljesen maga alatt lett hirtelen, fogta a sapkáját, aztán pörgette a kezébe. Aszondja, hát, igazgató úr, kérem,

bocsásson meg, de ez mind az enyém. Aszondja, hát azt hittem valami rokon, vagy szomszédgyerekek kísérték el, hát maga azt mondta, hogy három gyereke- igen, nem mertem megmondani, mert akkor féltem, hogy nem vesznek föl. És annál jobban szerettek bennünket. Mondjuk apukám az elég- a gyerekekkel elég kemény volt, közéjük- hát nem a szó szoros értelmébe- közéjük csapott sokszor, amikor nagyon rosszkodtak. Na, szóval hát ez volt.

K: Anci néni, akkor nem jött vissza ezek szerint senki se a házból, nem emlékszik arra.

I: Senki a világon.

K: Meddig laktak abban a házban aztán még?

I: 16 évig.

K: Hányba=hányba költöztek oda?

I: Hát azt ne kérdezze tőlem, nem tudom

K: Ja, még mielőtt született volna, húszas években valamikor, még mielőtt megszületett volna.

I: Hát igen, a 20-as években születtek a többi gyerekek, én születtem '31-be, a többiek mind a húszas évekbe.

K: De a háború után még ott laktak abban a házban Anci néniék?

I: Háború után- igen, egy rövid ideig még ott laktunk.

K: Az új lakókkal megismerkedtek? Kik lettek- emlékszik, hogy kik lettek az új lakók?

I: Nem én=nem én. Nekem csak azok voltak, akik azelőtt voltak. És mindig=mindig azt kérdeztem mindenfelé, hogy jöttek- felétek vissza? Hány óra van, Jézus Mára!

K: Anci néni, még egy rövid kérdésem van, aztán lassan befejezzük. Említette a múltkor, hogy látott munkaszolgálatosokat.

I: Igen=igen, láttam=láttam itten ő: a: a- pucolták az árkokat az út szélén, a- mer nem=nem volt az egész város csatornázva, és voltak ilyen=ilyen utc- út melletti árkok, meg házak előtt a kisebb házak, nem a bel- bel- belső területen. És-

K: Ez mikor volt, mikor látta a munkaszolgálatosokat, a- még a-?

I: A háború alatt.

K: Még mielőtt elvitték volna a zsidókat.

I: Hát azok nem is- talán nem is a városnak a zsidói voltak.

K: Honnét tudja, hogy munkaszolgálatosok voltak, honnét tudja, hogy zsidók voltak?

I: Hát mert őrizték őket.

K: Kik őrizték őket?

I: Hát a nyilasok.

K: Fegyverrel, fegyveresen?

I: Igen.

K: És a munkaszolgálatosokon volt valami jelzés, karszalag, vagy csillag?

I: Hát mindegy- én nem tudom, hogy jelzés volt-e rajtuk, csak én megkérdeztem ott a: a testvéreimet, a nagyfiúk voltak, vagy- meg a meg hát=meg hát anyukámat is kérdeztem. Túl sokat foglalkoztam=túl sokat foglalkoztam- nem hiszem, hogy volt még egy gyerek ott Kanizsán, aki ennyit foglalkozott a zsidó gyerek- hát de miért? Azért volt ez az egész, mert=mert szerettek, szeretetet kaptam tőlük, ezért. És én is nagyon szerettem őket. Most nem azért, mer kaptam, mit tudom én, társasjátékot, meg- nem azért=nem azért, de ha=ha kaptam, akkor tőlük kaptam. Hol az egyik családtól, hol a másiktól.

K: Azt látta, hogy esetleg azok a nyilasok, akik ezeket a munkaszolgálatosokat őrizték, kegyetlenkedtek-

I: -nem

K: -volna ezekkel a munkaszolgálatosokkal?

I: Csak őrizték őket, azok meg ottan ástak, kapáltak, mit t'om én, mit csináltak. Pucolták az árkot.

K: Említett egy boltost, akit Kleinnak hívtak.

I: Klein.

K: Klein. Ő ott lakott a házban?

I: Nem.

K: Boltja volt.

I: Csak boltja. Nagyon jók voltak, azok=azok annyira ő: rendesek voltak, hogy mikor a lányok má' nagyok- a két legidősebb lány az már tanult szakmát, és akkor a- például ott, ahol a varrógépet árulták, mikor fölszabadult a=fölszabadult a idős- az is egy zsidó szabónál volt női szabónál volt inas. Jaj istenem, pedig tudtam! Jaj, nem tudom most megmondani.

K: A Kleinék mivel foglalkoztak?

I: Valamilyen üzletük volt, valamilyen- ott volt ékszerüzlet volt, rövidáru-üzlet volt, de nem tudom a nevüket má' így.

K: De jóban voltak, Anci néni a Kleinékkal is.

I: Mindenkiel.

K: Jó, köszönöm szépen, álljunk meg akkor.